

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΖΗΚΙΔΟΥ

Γυμνασιάρχου

ΛΟΓΙΚΗ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΩΝ ΕΝ ΤΟΙΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΙΣ ΚΑΙ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΙΣ ΜΑΘΗΤΩΝ

ΕΚΔΟΤΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ Ν. ΣΙΔΕΡΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ «ΑΙ ΜΟΥΣΑΙ» ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΣΙΔΕΡΗ

15—Ὀδὸς Ἑρμοῦ—15

1903

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Αρ. εισ. 1483

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

**Πᾶν γνήσιον ἀντίτυπον φέρει τὴν ὑπογραφήν τοῦ
συγγραφέως καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ ἐκδότου.**

Κ. Π. Π.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΤΩ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΤΩ, ΘΕΙΟΤΑΤΩ ΚΑΙ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΩ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗ

ΙΩΑΚΕΙΜ ΤΩ ΤΡΙΤΩ

ΑΝΘ' ΩΝ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΠΡΑΤΤΕΙ ΑΓΑΘΩΝ

ΤΟΔ' ΑΝΑΤΙΘΗΣΙΝ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ

** Αρχων αγαθός οὐδὲν διαφέρει πατρὸς ἀγα-
θοῦ (Ξενοφ. Κύρ. Παιδ. Η', α', 1).*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἐν τῇ συγγραφῇ τῆς ἀνα χειῖρας Λογικῆς ἔσχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν τοῦ Ἰωσήφ Βεκκίου (Iosef Beck) Λογικὴν καθηγητοῦ ἐν Βάδεν ἐκδοθεῖσαν τῷ 1853. Ταύτην μετέφρασεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐν Τεργέστη τῷ 1861 ὁ Θεαγένης Λιβαδάς, ἐδημοσίευσεν δ' εἶτα μικρὸν μεταβεβλημένην ἐν Ἀθήναις τῷ 1894 ὁ Ἀριστείδης Σπαθάκης. Προεστησάμεθα δὲ καὶ τὴν ἐν Ἀθήναις τῷ 1884 Λογικὴν Σταύρου Λελέκου καὶ τὴν τοῦ Στεφάνου Δ. Ῥώση Λογικὴν ἐν Ἀθήναις τῷ 1902 καὶ τὴν τοῦ ἡμετέρου καθηγητοῦ τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων καὶ καθηγητοῦ ἐν τῷ ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ Χρίστου Παπαδοπούλου Λογικὴν τῷ 1895 τὸ δεύτερον ἐν Ἀθήναις ἐκδοθεῖσαν.

Ἡμεῖς παρελάβομεν ἐκ τῆς Λογικῆς ἐνταῦθα ὅ,τι ἐνομίσαμεν ἀναγκαῖον νὰ παραλάβωμεν ἀποβλέποντες πάντοτε εἰς τὸν διδακτικὸν σκοπὸν, ἀλλὰ καὶ ταῦτα παρελάβομεν οὐχὶ ἀμετάβλητα, ἀλλὰ μεταβεβλημένα ἐπὶ τὸ σαφέστερον καὶ ἀπλούστερον. Προσέτι ἐποιησάμεθα μεταθέσεις τινὰς τῆς ὕλης καὶ βελτίονα διάταξιν. Οὕτω π.χ. τὸ κεφάλαιον «περὶ τῶν θεμελιωδῶν νόμων τοῦ διανοεῖσθαι» ἐτάξαμεν οὐχὶ ὅπου ἔκειτο, ἤτοι ἐν ἀρχῇ τῆς Στοιχειολογίας, ἀλλ' ἐτάξαμεν αὐτὸ ἐν τῷ περὶ κρίσεως κεφαλαίῳ ἅτε ἐν-

ταῦθα ἀνῆκον· διότι καὶ ὁ νόμος τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἀντιφάσεως καὶ τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως ἐκ κρίσεων ἀποτελεῖται, ἀλλὰ τί ἐστὶ κρίσις οὕτω ὁ μαθητῆς εἰδίασθη, ἐκτὸς εἴ τι μνημονεύει ἐκ τῆς Ψυχολογίας. Καὶ ἡ ἐφαρμογὴ δὲ τῶν νόμων τούτων ἐν τῷ περὶ κρίσεως κεφαλαίῳ ὑπάρχει. Καὶ ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ συλλογισμῶν ἐποιησάμεθα πολλὰς μεταβολὰς ἐπὶ τὸ εὐμεθοδώτερον τὴν ὕλην διατάξαντες. Καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει, τῇ Μεθοδολογίᾳ, ἐποιησάμεθα πολλὰς ἀπλοποιήσεις τὴν σαφήνειαν ἐπιδιώκοντες. Ἐν παραρτήματι δ' ἐπραγματεύθημεν καὶ περὶ τῶν σοφισμάτων, ἅτινα καταλείπονται τῇ κρίσει τῶν διδασκόντων, ἂν πρέπον εἶνε ἢ μὴ νὰ διδάσκωνται. Πολλαχοῦ δὲ προσέθεμεν πολλὰ καὶ παρ' ἡμῶν αὐτῶν πάντοτε θέλοντες νὰ καταστήσωμεν αὐτὴν διδακτικωτέραν, ἀπλουστεράν καὶ σαφεστέραν. Τοῦτο δύναται νὰ διαγνῶ ὁ ἀμερόληπτος ἀναγνώστης, εἰάν οἷονδήποτε μέρος αὐτῆς θελήσῃ πρὸς τὰς ἄλλας ὁμοίας ν' ἀντιπαραβάλλῃ. Εἶχον, ἔχω καὶ θὰ ἔχω πάντοτε τὴν γνώμην ὅτι ὁ συγγραφεὺς ὀφείλει νὰ προσενέγκῃ τι βέλτιον τῶν ὑπαρχόντων καὶ πῶς προοδοποιῇ διὰ τῶν συγγραφεῶν αὐτοῦ τὴν ἐπιστήμην, καὶ ἐλαχίστην συμβολὴν εἰάν ταύτη δι' αὐτῶν προσενέγκῃ· διότι πάντα τὰνθρώπινα ἔργα οὐχὶ τέλεια εὐθὺς βλαστάνουσιν, ὡς τελεία ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διὸς εὐθὺς ἢ Ἀθηναῖ ἐξῆλθεν, ἀλλὰ διὰ τῆς συμβολῆς τῶν ἐκάστοτε ἀνθρώπων ταῦτα προήχθησαν καὶ αἰείποτε προάγονται ἐπὶ τὸ τελειότερον κατὰ τὸ τοῦ Ἡσιόδου¹ δίστιχον,

¹ Ἡσιόδ. Ἔργα καὶ Ἡμ. 361—2.

Εἰ γάρ κεν καὶ σμικρὸν ἐπὶ σμικρῷ καταθεῖο
καὶ θαμὰ τῶς Φέρδοις, τάχα κεν μέγα καὶ τὸ γέ-
[νοιτο.

Μετὰ τῆς προθέσεως ταύτης προέβημεν ἐπὶ τὴν συγ-
γραφὴν ταύτης τῆς Λογικῆς. Ἔχω δὲ δι' ἐλπίδος ὅτι
προσφέρων βιβλίον εὐμέθοδον τῇ σπουδαζούτῃ νεολαίᾳ
ὑπηρετῶ τοῖς Ἑλληνικοῖς γράμμασιν, ὧν λειτουργοὶ
ὑπὸ τῆς πολιτείας ἐτάχθημεν, ἐν δὲ τῇ σκέψει ταύτῃ
εὐρίσκω τὴν ἀληθῆ ἀμοιβήν, ἐὰν ἀγνωμόνων κριτῶν
τύχῃ κατὰ τὸ τοῦ Σωκράτους· «Χαλεπὸν οὕτω
τι ποιῆσαι ὥστε μηδὲν ἀμαρτεῖν, χαλε-
πὸν δὲ καὶ ἀναμαρτήτως τι ποιήσαντα
μὴ ἀγνώμονι κριτῇ περιτυχεῖν»².

Ἔγγραφον ἐν Ἀρίσῃ κατὰ Μάϊον τοῦ 1903.

Γεώργιος Δ. Ζηκίδης.

² Εὐνοφ. Ἀπομ. Β', η', 5.

ΛΟΓΙΚΗ

Εἰσαγωγικαὶ γνώσεις.

§ 1. Λογικὴ λέγεται ἡ ἐπιστήμη τοῦ ὀρθῶς διανοεῖσθαι. Πρῶτοι δὲ οἱ Στωικοὶ ὠνόμασαν αὐτὴν τὸ Λογικὸν μέρος τῆς φιλοσοφίας ἢ Λογικὴν, αὕτη δὲ ἡ ὀνομασία ἦτο συνηθεστάτη ἐπὶ Κικέρωνος (Fin. I, 7, 22). Ἐξελαμβάνετο δ' ἡ Λογικὴ συνώνυμος πρὸς τὴν Διαλεκτικὴν· διότι μεταξὺ ἐνδιαθέτου καὶ προφορικοῦ λόγου ὑπάρχει στενωτάτη σχέσις.

§ 2. Ἰδρυτὴς τῆς Λογικῆς εἶνε ὁ ἐκ Σταγίρων τῆς Μακεδονίας Ἀριστοτέλης (384—322 π.Χ.), οὗ τινος τὰ περὶ αὐτῆς συγγράμματα ὠνόμασθησαν ὑπὸ τῶν μεταγενεσιτέρων Ὀργανον. Καὶ σύστημα μὲν Λογικῆς κατὰ τὸν σήμερον τρόπον δὲν συνέγραψεν, ἀλλ' ἐπεξεργάσατο ἕκαστον μέρος αὐτῆς μετὰ τοσαύτης βαθυνοίας, ὥστε ὁ φιλόσοφος Κάντιος (1724—1804) ἀπεφήνατο ὅτι «ἡ Λογικὴ ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους οὐδόλως ηὔξηθη κατὰ τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ μόνον κατὰ τὴν σαφήνειαν».

§ 3. Ἡ διανόησις (ἢ τὸ διανοεῖσθαι) εἶνε διπλή· 1) διανόησις καθ' ἑαυτήν, ἥτοι ἄσχειος πρὸς ὕλην νοήσεως, ὅτε λέγεται καθαρὰ διανόησις. 2) διανόησις σχετικὴ πρὸς ὕλην νοήσεως, ὅτε λέγεται ἐφηροσμένη διανόησις. Κατὰ τὸν τρόπον δὲ τῆς διανοήσεως καὶ ἡ Λογικὴ καλεῖται 1) καθαρὰ Λογικὴ, ὅτε ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὴν καθαρὰν μαθηματικὴν. 2) ἐφηροσ-

σμένη Λογική, ὅτε ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὴν ἐφηρο-
σμένην μαθηματικὴν. Ἐνταῦθα δὲ ἐξειάζεται ἡ καθ' α-
ρὰ Λογική, ἢ δ' ἐφηροσμένη Λογική ἀνήκει εἰς
τὴν Μεταφυσικὴν.

§ 4. Ἡ Λογικὴ διαφέρει τὴν Ψυχολογίας· διότι ἡ
μὲν Ψυχολογία διδάσκει πῶς νοοῦμεν, ἡ δὲ Λογικὴ
πῶς πρέπει νὰ νοῶμεν. Ἐν ἐκείνῃ ἡ νόησις δύναται νὰ εἶνε
ἀληθῆς ἢ ψευδής, ἐν δὲ τῇ Λογικῇ μόνον ἀληθῆς· διότι
διακρίνει τὸ λογικῶς ἀληθὲς ἀπὸ τοῦ λογικῶς ψευδοῦς. Διὰ
ταῦτα ἡ Λογικὴ εἶνε ἐπιστήμη ἀναγκαιοτάτη καὶ ὠφελιμω-
τάτη, ὑπὸ δὲ τοῦ Κικέρωνος καλεῖται «τέχνη πασῶν τῶν
τεχνῶν μεγίστη» (ars omnium artium maxima).

§ 5. Ἐν πάσῃ διανοήσει ὑπάρχει ὕλη καὶ εἶδος. Καὶ
ὕλη μὲν εἶνε τὸ συνδεόμενον ἐν τῇ νοήσει, εἶδος δὲ ὁ τρό-
πος τῆς συνδέσεως. Οὔτε ὕλη ἄνευ εἶδους οὔτε εἶδος ἄνευ
ὕλης δύναται νὰ νοηθῇ, ἀλλ' οὔτε ἡ ὕλη ἐξαρτᾶται ἐξ ὠρι-
σμένου εἶδους οὔτε τὸ εἶδος ἐξ ὠρισμένης ὕλης. Οὔτω τρία
τρίγωνα μετὰ διαφόρων χρωμάτων ἕκαστον εἶνε ὕλη διάφο-
ρος, ἀλλ' εἶδος τὸ αὐτὸ (τρίγωνον). Τρίγωνον δέ, κύκλος,
τετράγωνον καὶ πυραμὶς μετὰ ἐρυθροῦ χρώματος ἕκαστον εἶνε
διάφορα εἶδη, ἀλλ' ὕλη ἡ αὐτή.

§ 6. Πᾶσα διανόησις ἐπιδιώκει τὴν ἀλήθειαν, ἢ δ' ἀλήθεια
εἶνε διπλή· 1) ἀλήθεια κατ' εἶδος καὶ 2) ἀλήθεια
καθ' ὕλην. Ἡ δὲ Λογικὴ μόνον τὴν κατ' εἶδος ἀλήθειαν
ἐξειάζουσα καλεῖται εἰδολογικὴ καὶ γενικὴ ἐπιστήμη,
ἡ δὲ καθ' ὕλην ἀλήθεια εἶνε ἔργον τῆς ἐφηροσμένης
Λογικῆς.

Παράδειγμα ψευδὲς κατ' εἶδος. «Πάντες οἱ ἄν-
θρωποὶ εἰσι θνητοί· ὁ Σωκράτης ἐστὶν ἄνθρωπος· ὁ Σωκρά-
της ἄρα οὐκ ἐστὶ θνητός».

Παράδειγμα ἀληθὲς κατ' εἶδος, ἀλλὰ καθ' ὕλην.

ὑλην ψευδές. «Τὰ δένδρα ἔχουσι φύλλα· τὰ νέφη εἰσὶ δένδρα· τὰ νέφη ἄρα ἔχουσι φύλλα».

Παράδειγμα κατ' εἶδος καὶ ὑλην ἀληθές. «Πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσι θνητοί· ὁ Σωκράτης ἐστὶν ἄνθρωπος· ὁ Σωκράτης ἄρα ἐστὶ θνητός».

§ 7. Ἡ Δογματικὴ διαίρεται εἰς δύο μέρη. Τὸ πρῶτον μέρος καλεῖται Στοιχειολογία, διότι πραγματεύεται περὶ τῶν στοιχείων τῆς διανοήσεως. Τὸ δὲ δεύτερον μέρος καλεῖται Μεθολογία, ἔνθα τὰ στοιχεῖα τῆς διανοήσεως συστηματοποιοῦνται καθ' ὠρισμένην μέθοδον.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΣΤΟΙΧΕΙΟΛΟΓΙΑ

§ 8. Ἡ Στοιχειολογία διαιρεῖται εἰς τρία κεφάλαια. Τὸ μὲν πρῶτον κεφάλαιον πραγματεύεται περὶ τῶν ἐν νοιῶν, τὸ δὲ δευτέρον περὶ τῶν κρίσεων, τὸ δὲ τρίτον περὶ τῶν συλλογισμῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄.

ΠΕΡΙ ΕΝΝΟΙΩΝ

§ 9. Ἴνα σχηματισθῇ ἡ ἔννοια οἰουδήποτε, εἶνε ἀνάγκη νὰ λαμβάνωνται πρὸ ὀφθαλμῶν πάντα τὰ ὁμοειδῆ ὑποκείμενα τὰ ἀνήκοντα τῇ ἐννοίᾳ, περὶ ἧς πρόκειται, εἶτα δὲ διὰ συγκρίσεως πρὸς ἄλληλα νὰ καθορίζωνται τίνα γνωρίσματα εἶνε κοινὰ εἰς πάντα τὰ ὑποκείμενα καὶ τίνα μὴ κοινά. Ἐκ τῆς ἐνώσεως δὲ πάντων τῶν κοινῶν γνωρισμάτων ἀποτελεῖται ἡ ἔννοια, τὰ δὲ κοινὰ ταῦτα γνωρίσματα εἶνε ὡς οὐσιώδη γνωρίσματα καὶ ἑνὸς ἐκάστου ἐκ τῶν τὴν ἔννοιαν ἀποτελούντων ὑποκειμένων. Οὕτω βλέπω πάντα τὰ ὥρολόγια τοῦ τοίχου, ὧν πλεῖστα εἶνε ὁμοια πρὸς ἄλληλα, πολλὰ δὲ ἔχουσι διαφοράς. Λαμβάνων μόνον τὰ κοινὰ γνωρίσματα πάντων, παραλείπων δὲ τὰ μὴ κοινὰ σχηματίζω τὴν ἔννοιαν τοῦ ὥρολογίου τοῦ τοίχου. Οὕτω σχηματίζεται ἡ ἔννοια φυτόν, δένδρον, ἀνθρώπου, κτλ.

§ 10. Ἐννοια λέγεται ἡ παράστασις ὑποκειμένου τινὸς γινομένη διὰ τῆς συνενώσεως πάντων τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων αὐτοῦ. Ἐξετάζεται δὲ ἡ ἔννοια διτῶς 1) αὐτὴ καὶ ἑαυτήν· 2) ἐν σχέσει πρὸς ἄλλας ἐννοίας.

α') Ἡ ἔννοια αὐτὴ καθ' ἑαυτήν.

§ 11. Ἡ ἔννοια καθ' ἑαυτήν ἐξεταζομένη εἶνε 1) ἔννοια γενικὴ ἢ καθολικὴ. 2) ἔννοια εἰδική.

§ 12. Γενικὴ ἢ καθολικὴ λέγεται ἡ ἔννοια, ὅταν παριστάνῃ τὰ κοινὰ καὶ οὐσιώδη γνωρίσματα τὰ ὑπάρχοντα εἰς πάντα τὰ ὁμοειδῆ ὑποκείμενα, ὡς ἡ ἔννοια ἄνθρωπος, ζῶον, φυτόν, κτλ. Σχηματίζεται δὲ ἡ γενικὴ ἔννοια διὰ τῆς συνενώσεως τῶν κοινῶν γνωρισμάτων καὶ διὰ τῆς παραλείψεως τῶν μὴ κοινῶν. Λέγεται δὲ αὕτη καὶ ἀφηρημένη ἔννοια διὰ τὸν σχηματισμὸν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ἐκ τῶν ὁμοειδῶν ὑποκειμένων ἀφαιρέσεως τῶν κοινῶν γνωρισμάτων. Ἀφηρημένη δὲ ἔννοια λέγεται καὶ ἡ παράστασις ιδιότητος ἢ ποιότητος, καθ' ἑαυτήν λαμβανομένης μετὰ τὴν διὰ τοῦ νοῦ ἀφαίρεσιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν προσώπων καὶ πραγμάτων, ὡς (λευκὸς τοῖχος, λευκὴ χιών, λευκὸν ἄγαλμα) λευκότης, (γλυκὸς καρπός, γλυκεῖα σταφυλή, γλυκὸ μέλι) γλυκύτης, (σοφὸς ἄνθρωπος, κτλ.) σοφία, (ἄληθής ἄνθρωπος κτλ.) ἀλήθεια, κτλ.

§ 13. Εἰδικὴ λέγεται ἡ ἔννοια ἐνὸς ὠρισμένου ὑποκειμένου, ἧτις ἔχει τὰ αὐτὰ οὐσιώδη γνωρίσματα τῆς γενικῆς ἐννοίας, ὡς ἡ ἔννοια ὠρισμένου ἀνθρώπου, ὠρισμένου δένδρου, ὠρισμένου ὠρολογίου, κτλ. Τὰ γνωρίσματα τῆς εἰδικῆς ἐννοίας εἶνε ἀείποτε τὰ αὐτὰ καὶ ἀμετάβλητα. Εἰδικῆς δὲ τινος ἐννοίας τὸ σύνολον πάντων τῶν γνωρισμάτων, ἅτινα κατὰ τόπον ἢ χρόνον μεταβάλλονται, λέγεται ἐποπτεία. Οὕτως ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς ἄλλοτε ἄλλοίας παραστάσεις τοῦ ποταμοῦ Πηνειοῦ, ποτὲ μὲν ἐλάχιστον ὕδωρ ἔχοντος καὶ διαφόρους νήσους ἐμφανίζοντος, ποτὲ δὲ ἔχοντος πολὺ ὕδωρ, ἄλλοτε δὲ πλημμυροῦντος καὶ καλύπτοντος τὴν πεδιάδα καὶ τὰ παρόμοια ἔχω ἐποπτείαν τοῦ Πηνειοῦ. Ἐχων δὲ παράστασιν

τοῦ Πηγειοῦ μετὰ τοῦ αὐτοῦ πάντοτε ὕδατος καὶ μετὰ κοίτης ὠρισμένης ἔχω εἰδικὴν ἔννοιαν αὐτοῦ.

§ 14. Τρία τινὰ εἶνε ἀναγκαῖα πάση ἔννοια, τὸ πρόσωπον ἢ πρᾶγμα, περὶ οὗ πραγματεύεται ἡ Φυσιολογία, ἡ ἔννοια αὐτοῦ, ἣν διδάσκει ἡ Δογικὴ, καὶ ἡ λέξις (ἢ τὸ ὄνομα), ἣν διδάσκει ἡ Γραμματικὴ. Πᾶσα δὲ ἔννοια δύναται νὰ ἐξείασθῃ κατὰ βάθος ἢ κατὰ πλάτος ἢ κατ' ἀμφοτέρω.

ΒΑΘΟΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ

§ 15. Βάθος τῆς ἔννοιας καλεῖται τὸ σύνολον πάντων τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων. Οὕτως ἡ ἔννοια σῶμα ἔχει βάθος τὰ γνωρίσματα, ἐκτεταμένον, βαρὺ, ὀγκιμον (ἐλαστικόν), πορῶδες, διαιρετόν, κτλ., ἡ δ' ἔννοια τρίγωνον ἔχει βάθος τὰ γνωρίσματα, ἐπίπεδος ἐπιφάνεια, τὸ ὑπὸ τριῶν εὐθειῶν περατοῦσθαι, κτλ., ἡ δ' ἔννοια ἄνθρωπος ἔχει βάθος τὰ γνωρίσματα, ὀνλογικόν, ἔχον αἴσθησιν, ὀρθοπεριπατητικόν, κτλ., ἡ δ' ἔννοια θεὸς ἔχει βάθος τὰ γνωρίσματα, ὄν, ὑψίστη δύναμις, πνεῦμα, ἀγιότης, κτλ.

§ 16. Ὑλῆ τῆς ἔννοιας καλοῦνται τὰ γνωρίσματα τὰ ἀποτελοῦντα τὸ βάθος αὐτῆς, τὰ δὲ γνωρίσματα τῆς ἔννοιας δὲν νοοῦνται ἀναιρετέως, ἀλλὰ καθ' ὠρισμένην τινὰ τάξιν καὶ τρόπον συνδέονται πρὸς ἀλληλα, ὁ δὲ τρόπος τῆς συνδέσεως αὐτῶν καλεῖται εἶδος. Οὕτως ἐν τῇ ἔννοια θεὸς δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὡς πρῶτον γνώρισμα τὸ ἀγιότης, ἀλλὰ τὸ ὄν, κτλ. Ἡ ὕλη δὲ καὶ τὸ εἶδος ὁμοῦ ἀποτελοῦσι τὸ ποιὸν τῆς ἔννοιας.

§ 17. Ἡ ἔννοια λέγεται ἀπλῆ, ὅταν ἔχη μόνον ἓν γνώρισμα. Τοιαῦται δ' εἶνε αἱ ἔννοιαι, ὄν, ἐρυθρόν, γλυκύ, πικρόν, κτλ.

Σύνθετος δὲ λέγεται ἡ ἔννοια, ὅταν ἔχη πολλὰ γνωρίσματα, ὡς ἄνθρωπος, σῶμα, τρίγωνον, κτλ. Καὶ αἱ

μὲν ἀπλαῖ ἔννοιαι ὡς ἀβαθεῖς οὐσαι δὲν ἔχουσιν εἶδος, αἱ δὲ σύνθετοι ἔχουσι καὶ ὕλην καὶ εἶδος.

§ 18. Τὰ γνῶρισματὰ ἐννοίας τινὸς διακρίνονται ἀπ' ἀλλήλων καὶ ὀνομάζονται

1) οὐσιώδη ἢ ἐπουσιώδη. Καὶ οὐσιῶδες μὲν γνῶρισμα εἶνε, ὅταν ἄνευ αὐτοῦ δὲν δύνηται νὰ νοηθῆ ἢ ἔννοια, ὡς ὁ ἄνθρωπος ἄνευ λογικότητος καὶ αἰσθητικότητος, τὸ τρίγωνον ἄνευ γωνίας, κτλ. Ἐπουσιῶδες δέ, ὅταν καὶ ἄνευ αὐτοῦ δύνηται νὰ νοηθῆ ἢ ἔννοια, ὡς τὰ γνῶρισματὰ, πεπαιδευμένος, σοφός, ἐνάρετος, κακός, κτλ., ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἄνθρωπος εἶνε ἐπουσιώδη, διότι δύνηται νὰ νοηθῆ ἄνθρωπος ἄνευ παιδείας, σοφίας, ἀρετῆς, κτλ.

2) ἐσωτερικὰ ἢ ἐξωτερικὰ. Καὶ ἐσωτερικὰ μὲν εἶνε τὰ συμφυῆ τῇ ἐννοίᾳ, ὡς τὸ βαρὺ ἐν τῇ ἐννοίᾳ σῶμα, τὸ σκληρὸν ἐν τῇ ἐννοίᾳ λίθος, τὸ ῥευστὸν ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὑγρόν, κτλ. Ἐξωτερικὰ δέ, ἅτινα καὶ σχετικὰ λέγονται, ὅταν ἐν σχέσει πρὸς τινα μόνον ὑπάρχωσιν, ὡς λέγω τινὰ διδάσκαλον ἐν σχέσει πρὸς τοὺς μαθητάς, γονέα δ' ἐν σχέσει πρὸς τὰ τέκνα, κύριον δ' ἐν σχέσει πρὸς τὸν δοῦλον, κηδεμόνα δὲ οὐχὶ ἀπολύτως ἀλλ' ἐν σχέσει πρὸς τὸν κηδεμονευόμενον, κτλ.

3) κοινὰ ἢ ἴδια, ὅταν ἀνήκωσιν εἰς πάσας τὰς ἐννοίας ἢ εἰς τινὰς μόνον. Οὕτω τὸ γνῶρισμα θνητότης καὶ ὀρθότητος (ὄρα Ξεν. Ἀπομ. Α', δ', 11) ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἄνθρωπος ἢ τὸ δίχειρα ἢ δίπουν εἶναι κτλ., εἶνε γνῶρισμα κοινόν, τὸ δὲ μακρόχειρ ἢ σοφός ἐν τῇ ἐννοίᾳ ἄνθρωπος ἢ τὸ καρποφόρον εἶναι ἐν τῇ ἐννοίᾳ φυτὸν εἶνε ἴδιον γνῶρισμα.

4) καταφατικὰ ἢ ἀποφατικὰ, ὅταν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τινὸς καταφάσκηται ἢ ἀποφάσκηται τι γνῶρισμα· οὕτως ἐν τῇ ἐννοίᾳ θεὸς καταφάσκεται τὸ πάνσοφος, παντοδύνα-

μος, πανάγαθος, ἐν δὲ τῷ ἄπειρος καὶ ἀθάνατος ἀποφάσκειται τὸ γνώρισμα πέρασ καὶ θάνατος.

ΠΛΑΤΟΣ ΤΗΣ ΕΝΝΟΙΑΣ

§ 19. Πλάτος τῆς ἐννοίας λέγεται τὸ σύνολον πάντων τῶν ὑποκειμένων (προσώπων ἢ πραγμάτων), ἅτινα ἀνήκουσι τῇ ἐννοίᾳ. Οὕτω πλάτος τῆς ἐννοίας «ἄνθρωπος» εἶνε εἷς ἕκαστος ἄνθρωπος, ἦτοι ὁ Γεώργιος, ὁ Ἰωάννης, ὁ Δημήτριος, ὁ Θεόδωρος, ὁ Νικόλαος, ἡ Ἑλένη, ἡ Ἀνδρομάχη, κτλ., τὸ δὲ πλάτος τῆς ἐννοίας «δένδρον» εἶνε ἐν ἕκαστον δένδρον, ἦτοι μηλέα, πελέα, πεύκη, ἐλάτη, κτλ., τὸ δὲ πλάτος τῆς ἐννοίας «βοῦς» καὶ «ἵππος» εἶνε εἷς ἕκαστος βοῦς καὶ εἷς ἕκαστος ἵππος, κτλ.

§ 20. Ἡ γενικὴ ἐννοια ἔχει πλάτος, ἡ δὲ ἀπολύτως εἰδικὴ (ἀτομικὴ) δὲν ἔχει. Ἐκ τῆς γενικῆς ἐννοίας ἀποτελεῖται τὸ γένος, ἐκ δὲ τῆς εἰδικῆς τὸ εἶδος. Εἶνε δὲ γένος μὲν ἡ ἢ καθολικὴ ἐννοια, ἣτις περιλαμβάνει ὑφ' ἑαυτὴν πολλὰ εἶδη ἀποτελοῦντα τὸ πλάτος αὐτῆς, ὡς ἡ ἐννοια ζῶον, ἣτις περιλαμβάνει ὡς εἶδη τὸν ἄνθρωπον, τὸν ἵππον, τὴν ἔλαφον, τὸν λέοντα, τὸν κύνα, κτλ. Εἶδος δὲ εἶνε αἱ εἰδικαὶ ἐννοιαί, ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ γενικὴ ἐννοια, ὡς αἱ ἐννοιαὶ ἄνθρωπος, ἵππος, ἔλαφος, λέων, κύων, κτλ., ἐξ ὧν ἀποτελεῖται ἡ γενικὴ ἐννοια ζῶον.

§ 21. Αἱ γενικαὶ ἐννοιαὶ λέγονται ὑπερκείμεναι ἢ ὑπερβεβηκυῖαι, ὡς ἡ ἐννοια ζῶον ὡς πρὸς τὰς ἐννοιας ἄνθρωπος, ἵππος, ἔλαφος, λέων, κύων, κτλ., αἱ δὲ εἰδικαὶ ἐννοιαὶ αἱ ἀποτελοῦσαι τὸ πλάτος λέγονται ὑποβεβηκυῖαι, ὑποκείμεναι, ὑποτεταγμέναι, ὡς αἱ ἐννοιαὶ ἄνθρωπος, ἵππος, ἔλαφος, λέων, κύων, κτλ., ὡς πρὸς τὴν ἐννοιαν ζῶον.

§ 22. Τὸ γένος καὶ εἶδος εἶνε ὀνόματα σχετικὰ· διότι ἡ

αὐτὴ ἔννοια δύναται γὰ εἶνε γένος μὲν ὡς πρὸς τὰς ὑποκει-
 μένας ἔννοιαις, εἶδος δὲ ὡς πρὸς τὰς ὑπερκειμένας. Οὕτως ἡ
 ἔννοια ἄνθρωπος εἶνε γένος μὲν ὡς πρὸς τὰς ἔννοιαις
 Γεώργιος, Ἰωάννης, Δημήτριος, Θεόδωρος, Νι-
 κόλαος, Ἐλένη, Ἀνδρομάχη, κτλ., εἶδος δὲ ὡς πρὸς
 τὴν ἔννοιαν ζῶον.

§ 23. Ἡ ἔννοια, ἣτις εἶνε ἀείποτε γένος, οὐδέποτε δὲ εἶ-
 δος, λέγεται γένος γενικώτατον, ἡ δ' ἔννοια, ἣτις εἶνε
 ἀείποτε εἶδος, οὐδέποτε δὲ γένος, καλεῖται εἶδος εἰδικώ-
 τατον. Οὕτως ἐν τῇ κλίμακι, ὄν, ὄν φυσικόν, ἐνόρ-
 γανον, φυτόν, δένδρον, μηλέα, αὕτη ἡ μηλέα,
 τὸ μὲν ὄν εἶνε γένος γενικώτατον, (ἢ ἀπολύτως γενικὴ ἔν-
 νοια), τὸ δὲ αὕτη ἡ μηλέα εἶδος εἰδικώτατον (ἢ ἀπολύτως
 εἰδικὴ ἔννοια).

§ 24. Ἡ ἔννοια, ἣτις εἶνε ἰδιαίτερον γνώρισμα τοῦ εἶδους,
 καλεῖται εἰδοποιὸς διαφορά. Αὕτη ἀφαιρουμένη ἐκ
 τοῦ εἶδους ἀποτελεῖ τὸ γένος, προστιθεμένη δὲ εἰς τὸ γένος
 ἀποτελεῖ τὸ εἶδος, ὡς ἡ ἔννοια «λογικόν» ἀφαιρουμένη ἐκ
 τοῦ «ζῶον λογικόν», ἀποτελοῦντος τὴν ἔννοιαν εἶδους
 (ἄνθρωπος), παράγει τὴν ἔννοιαν τοῦ «ζῶον», ἣτις
 εἶνε ἔννοια γένους, προστιθεμένη δὲ τῇ ἔννοια τοῦ γένους
 «ζῶον» ἀποτελεῖ τὴν ἔννοιαν τοῦ εἶδους τοῦ «ζῶον λο-
 γικόν». Οὕτω δὲ διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῆς εἰδοποιοῦ διαφο-
 ρᾶς φθάνομεν εἰς τὰ ὑπερκείμενα γένη, διὰ δὲ τῆς προσθέ-
 σεως εἰς τὰ ὑποκείμενα εἶδη, ὡς ἐξῆς.

α') ὄν, ὄν φυσικόν, ἐνόργανον, φυτόν, δένδρον, μηλέα, αὕτη ἡ
 [μηλέα.

δι' ἀφαιρέσεως

- ὄν, ὄν φυσικόν, ἐνόργανον, φυτόν, δένδρον, μηλέα,
- ὄν, ὄν φυσικόν, ἐνόργανον, φυτόν, δένδρον,
- ὄν, ὄν φυσικόν, ἐνόργανον, φυτόν,
- ὄν, ὄν φυσικόν, ἐνόργανον,
- ὄν, ὄν φυσικόν,
- ὄν,

β') ὄν

διὰ
προσθέσεως

ὄν, ὄν φυσικόν,
 ὄν, ὄν φυσικόν, ἐνόργανον,
 ὄν, ὄν φυσικόν, ἐνόργανον, φυτόν,
 ὄν, ὄν φυσικόν, ἐνόργανον, φυτόν, δένδρον,
 ὄν, ὄν φυσικόν, ἐνόργανον, φυτόν, δένδρον, μηλέα,
 ὄν, ὄν φυσικόν, ἐνόργανον, φυτόν, δένδρον, μηλέα,
 αὕτη ἢ μηλέα.

Ἡ ἔννοια θέωρουμένη κατὰ βάθος καὶ Πλάτος

§ 25. Τὸ βάθος καὶ πλάτος ἐννοίας τινὸς ἔχουσι πρὸς ἀλλήλα ἀντίστροφον λόγον, ἤτοι ὅσῳ μεῖζον τὸ βάθος, τοσοῦτῳ ἔλασσον τὸ πλάτος, καὶ ἀντιστρόφως ὅσῳ ἔλασσον τὸ βάθος, τοσοῦτῳ μεῖζον τὸ πλάτος. Οὕτω λέγοντες ὅτι «ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ ζῷον λογικόν» περιλαμβάνομεν πάντας τοὺς ἀνθρώπους πάσης φυλῆς· διότι ἡ λογικότης εἶνε κοινὸν γνώρισμα πάντων τῶν ἀνθρώπων. Λέγοντες δὲ ὅτι «ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ ζῷον λογικόν, λευκός» ἐλαττοῦμεν τὸ πλάτος· διότι ἀναγκαζόμεθα ν' ἀποκλείσωμεν τοὺς μὴ λευκοὺς ἀνθρώπους. Αὐξάνοντες δ' ἔτι τὸ βάθος καὶ λέγοντες ὅτι «ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ ζῷον λογικόν, λευκός, πεπαιδευμένος» ἐλαττοῦμεν ἔτι μᾶλλον τὸ πλάτος· διότι πλὴν τῶν μὴ λευκῶν ἀποκλείονται καὶ πάντες οἱ μὴ πεπαιδευμένοι (οἱ ἄμαθεῖς). Λέγοντες δὲ ὅτι «ὁ ἄνθρωπος ἐστὶ ζῷον λογικόν, λευκός, πεπαιδευμένος, Χριστιανός» ἐλαττοῦμεν ἔτι μᾶλλον τὸ πλάτος ἀποκλείοντες πλὴν τῶν ἄλλων καὶ πάντας τοὺς μὴ Χριστιανούς κτλ.

§ 26. Ἡ γνώσις τοῦ βάρους καὶ πλάτους ἐννοίας τινὸς καθιστᾷ τὴν ἐννοίαν σαφῆ καὶ εὐδιάκριτον ἀπὸ πάσης ἄλλης. Τὸ βάθος δὲ καὶ πλάτος ἐν τῇ ψυχολογικῇ ἐννοίᾳ δὲν εἶνε

πλήρες, ὡς εἶνε ἐν τῇ λογικῇ ἐννοίᾳ, οὐ ἔνεκα καὶ διαφέρουσιν ἀλλήλων ἢ ψυχολογικῇ καὶ λογικῇ ἐννοίᾳ. Ἡ λογικὴ ἐννοία περιλαμβάνουσα πάντα τὰ κοινὰ γνωρίσματα χωρίζει τὰ οὐσιώδη ἀπὸ τῶν ἐπουσιωδῶν γνωρισμάτων, ὅπερ δὲν συμβαίνει ἐν τῇ ψυχολογικῇ ἐννοίᾳ. Ἡ λογικὴ ἐννοία εἶνε ἀείποτε ἢ αὐτῇ, ἐν ᾧ ἡ ψυχολογικὴ μεταβάλλεται κατὰ τὸν βαθμὸν τῆς μορφώσεως καὶ τὰς βιοτικὰς σχέσεις τοῦ ἀνθρώπου. Διότι κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς ψυχολογικῆς ἐννοίας δὲν ὑπέπεσεν εἰς τὰς αἰσθήσεις ὅλος ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνηκόντων τῇ αὐτῇ ἐννοίᾳ ὑποκειμένων, ἀλλὰ μικρὸς μόνον ἀριθμὸς, διὰ δὲ τοῦτο προϊόντος τοῦ χρόνου ὁ ἄνθρωπος βλέπων καὶ ἄλλα πλείονα ὁμογενῆ ὑποκείμενα ἀναγκάζεται νὰ μεταβάλλῃ τὰ περὶ αὐτῆς γνωρίσματα. Ὁ μόνον μικρὰς καὶ πλινθίνας οἰκίας ἰδὼν ἀναγκάζεται νὰ μεταβάλλῃ τὴν περὶ οἰκίας ἐννοίαν, ὅταν ἴδῃ μεγάλας, ὑψηλὰς καὶ μαρμαρίνας οἰκίας, κτλ.

β') Ἡ ἐννοία πρὸς ἄλλας ἐννοίας θεωρουμένη.

§ 27. Ἐν τῇ συγκρίσει δύο ἢ περισσοτέρων ἐννοιῶν πρὸς ἀλλήλας δύναται νὰ ὑπάρχῃ

- 1) ταυτότης καὶ ἑτερότης.
- 2) συμφωνία καὶ ἀσυμφωνία ἢ ἀντίθεσις.
- 3) ὑπαλληλία καὶ συναλληλία.

α') Ταυτότης καὶ ἑτερότης.

§ 28. Τὸ βᾶθος δύο ἢ περισσοτέρων ἐννοιῶν δύναται νὰ εἶνε ἢ τὸ αὐτὸ ἢ ἕτερον. Ἐννοιαὶ δὲ ἔχουσαι τὸ αὐτὸ βᾶθος, ἢτοι τὰ αὐτὰ γνωρίσματα, καλοῦνται αἰ αὐταὶ ἢ ταυτοβαθεῖς, ὡς ὅταν $A = a + \beta + \gamma$ καὶ $B = a + \beta + \gamma$, τότε καὶ A εἶνε ταυτὸν τῷ B . Ἐννοιαὶ δὲ ὅλως αἰ αὐταὶ δὲν ὑπάρχουσι, διότι τότε δὲν θὰ διεκρίνοντο, ἀλλ' ἐννοιαὶ σημαίνουσαι τὸ αὐτὸ ὑπὸ διάφορον γλωσσικὸν τύπον, ὡς τρίγωνον καὶ σχῆμα τρίπλευρον, ἀστὴρ καὶ σῶμα